

DE VERLOVING

in het kanonieke recht

Sinds een paar jaren wordt aan de Fakulteit der Rechtsgeleerdheid te Leuven ook het kerkelijk recht gedoceerd. De redactie van Jura Falconis achtte het mogelijk dat een bijdrage over kanoniek recht de belangstelling voor deze discipline - en voor het tijdschrift - zou stimuleren. De keuze van het onderwerp werd opportunistisch bepaald door de omstandigheid dat ons vorig jaar in de kolleges van vergelijkend burgerlijk recht werd opgedragen enkele beknopte gegevens over de verloving in het kanonieke recht na te zoeken.

In de loop van enige verdere studie kregen we de indruk dat de verloving ook in haar kanoniekrechtelijke aspecten, boeiend kan zijn. Het resultaat van ons bondig onderzoek wordt hier aan uw appreciatie toevertrouwd.

VOLGENDE WERKEN WERDEN DOOR ONS SPECIAAL GERAADPLEEGD :

- Anne, L.** Les rites des fiançailles et la donation pour cause de mariage sous le Bas-Empire, Leuven, 1941, 517 p.
Cappello, F. s.j. Tractatus Canonico-Moralis. De Sacramentis. Vol. V. De Matrimonio, Rome, 1950, 1.046 p.
De Smet, A. De Sponsalibus et Matrimonio. T.I. Brugge, 1923, 440 p.
Galtier, F. s.j. Le Mariage. Discipline orientale et discipline occidentale, Beyrouth, 1950, 456 p.
Gaspari, P. Tractatus canonicus de Matrimonio, Vol. 1, Parijs, 1904, 623 p.

1. Niemand zal er zich over verwonderen dat de Kerk als godsdienstige instelling steeds ruime belangstelling heeft opgebracht voor het huwelijk, een menselijk fenomeen dat in haar visie een duidelijk religieus en moreel aspect vertoont. Gezien ook de belangrijke maatschappelijke implicaties van het huwelijk, ligt het voor de hand dat de Kerk getracht heeft haar opvattingen en objektieven terzake ook langs een (min of meer uitgebreide) juridische regeling te realiseren.

2. Het belang van de verloving als voorbereiding tot het huwelijk is de Kerk niet ontgaan. Alhoewel de Kerk het aangaan van de verloving nooit als een verplichtend voorafgaand element voor de huwelijksluiting heeft gesteld, toch vinden we in de loop der tijden in het kanoniek recht allerlei regelingen welke hiermee verband houden. Deze regelingen waren meestal niet van uitsluitend of typisch kristelijke oorsprong ; dikwijls, ja veelal, waren de kanoniekrechtelijke voorschriften slechts een overname en aanpassing van bestaande gebruiken en civielrechtelijke bepalingen, met dien verstande dat men de elementen die bijdroegen tot de realisering van de kristelijke doelstellingen nader aksentueerde. Het is onmogelijk de soms fascinerende en altijd kleurige geschiedenis van de verloving als menselijk fenomeen ook maar elementair te schetsen. We beperken ons tot enkele aanduidingen, om naderhand een beoordeling van de huidige regeling toe te laten.

3. Elk kanoniekrechtelijk traktaat «De Matrimonio» omvat een hoofdstuk over de verloving, getiteld «De Sponsalibus». De verklaring van deze benaming leidt ons meteen terug naar het romeins recht. Het woord sponsalia is afkomstig van spondere, «qui modus loquendi juris Romani fundabatur in praxi apud antiquos Romanos recepta. Etenim qui puellam quamdam ducere volebat in uxorem, is patrem puellae vel eum, in cujus potestate constitua fuerit, intepellare solebat solemni formula: *spondesne?*, dum ille respondebat: *spondeo*. Hinc quae spondebatur, *sponsa*; cui spondebatur, *sponsus*; ... dies quo spondebatur, *sponsalis*; totus vero actus, sive contractus promissorius, *sponsalia* appellabantur». (1)

4. In de geschiedenis kan men in de verlovingsgebruiken verschillende elementen terugvinden waarin men na verloop van tijd een kristelijke invloed kan onderkennen.

Tijdens de republiek was het voornaamste moment bij het aangaan van een verloving de plechtige uitwisseling van de toestemming. Vanaf de derde eeuw krijgt het overhandigen van de ring (2) meer belang. Volgens sommigen had het overhandigen van de ring oorspronkelijk de betekenis van het bezorgen van een bewijsmiddel. Zoals ook tot het bewijs van andere overeenkomsten soms een ring werd gegeven. Naderhand ging deze eigen juridische betekenis verloren, maar de praktijk bleef bestaan als element van de verlovingsceremonie. Onder invloed van de kristelijke opvattingen inzake huwelijkstrouw, kreeg de ring geleidelijk de (morele) betekenis van symbool van trouw aan de aangegane belofte.

5. Een andere illustratie van het wederzijdse inhaken van kanoniekrechtelijke voorschriften met bestaande regelingen ligt in de praktijk van de *arrahae sponsaliciae* (3). Men vindt deze in het midden van de vierde eeuw in de provincies van het oost- en west-romeinse keizerrijk. Omwille van het gelijktijdig en universeel verschijnen van deze praktijk, schrijft men het fenomeen toe aan een wetgevend initiatief van Keizer Konstantijn (4); door legislatieve interventies van de latere kristen keizers werd het systeem verder uitgewerkt. Het funktioneerde aldus: bij het sluiten van de verloving werden *arrahae* gegeven. Wie dergelijke *arrahae* had geschonken en later de verloving verbrak, verloor wat hij gegeven had. Wie de *arrahae* ontving en achteraf de alliantie opzegde, moest de viervoudige waarde van het geschonkene teruggeven. Blijkbaar was het dus de bedoeling van de keizers de morele verplichting die uit de verloving voortsproot, kracht bij te zetten.

6. Toch hebben de keizers nooit de vrijheid om de verloving te verbreken willen beletten: alleen werd door het systeem een rem geplaatst op het onbezonnen verbreken van een plechtig aangegane verloving.

Ondertussen is een zekere inspiratie van kristelijke oorsprong in deze wetgeving onmiskenbaar. In verband met de huwelijkstrouw bv. had zich tijdens de eerste eeuwen in de Kerk een strenge opvatting ontwikkeld (o.a. werd overspel gestraft met uitsluiting uit de kerkgemeenschap). Vanuit die strenge opvatting wordt in de vierde eeuw in Koncilies het belang van de verlovingsband benadrukt. Canon 54 van het Koncilie van Elvira (305) stelt: wanneer de ouders van toekomstige echtgenoten de verloving (*fides sponsaliorum*) van hun kinderen verbreken, zullen zij voor een periode van drie jaar uit de gemeenschap worden gesloten, tenzij dat één van de verloofden zich aan een zware fout heeft schuldig gemaakt. In dit geval kan

het gedrag van de ouders verontschuldigd worden. Wanneer evenwel de verloofden seksuele betrekkingen hebben gehad, blijft de eerste beschikking gelden (5).

Hieruit kan men besluiten dat de strengheid van de Kerk in verband met het verbreken van de huwelijksrouw zich ook uitstrekke tot de verbrekking van de verloving zelf. De vraag stelde zich of het toegelaten was het huwelijk in te zegenen van een kristen, die een vroeger aangegane verloving verbroken had. Het antwoord van Paus Siricius in 385 was zeer kategoriek : «op dergelijk huwelijk ligt onze banvloek» (6).

7. In de wetgeving van Konstantijn is er wel een zekere analogie met de tendens in de Kerk om de morele verplichting, die uit de verloving voortspuit, te versterken. Toch zijn de wetgevingen, op dit stuk, verre van identiek. De Kerk verbiedt het verbreken zelf van de verloving zonder ernstige redenen. Konstantijn behoudt onvoorwaardelijk het traditioneel beginsel van de vrijheid tot verbreken.

8. Het konstitutief element in de verloving bleef steeds de consensus. Zeer lang heeft het gemeen recht van de Kerk geen enkele vorm of plechtigheid tot de geldigheid van de verloving voorgeschreven. Soms aanvaardde men de geldigheid van een stilzwijgende consensus (7), of leidde men het bestaan van een consensus af uit bepaalde omstandigheden, zo bv. uit het toestaan van de copula door een eerbaar meisje, na eenzijdige belofte tot huwelijk vanwege de man.

9. Ook aan deze niet-plechtige verloving werden de gevolgen van de plechtige kerkrechtelijke verloving verbonden, o.a. het impedimentum honestatis (8) : door de verloving ontsond een vernietigend huwelijksbeletsel in geval van huwelijk met bloedverwanten van de verloofde ; vóór het Koncilie van Trente gold dit voor bloedverwantschap tot in de vierde graad van de verloofde ; het Koncilie weerhield het beletsel slechts voor bloedverwantschap in de eerste graad.

10. Deze niet-plechtige «geheime» verloving waren niet zonder (morele) gevaren (9), vooral omdat bij velen de mening gold dat na de verloving geslachtelijke omgang toegelaten was ; de meeste gelovigen wisten blijkbaar niet dat de verloving slechts een *jus ad rem* in corpus alterius gaf, en niet een jus in re, hetgeen vooral «bij onervaren meisjes tot misverstanden aanleiding gaf». Dergelijke geheime verlovings gaven trouwens achteraf aanleiding tot allerlei moeilijk te beslechten betwistingen. En herhaaldelijk werd aangedrongen op een wijziging in het recht. Op het Koncilie van Trente werd een voorstel gedaan om, zoals voor het huwelijk, ook voor de verloving vormvereisten ad validitatem te stellen ; dit voorstel werd evenwel niet aanvaard. Door persoonlijke initiatieven trachtten de bisschoppen aan de situatie te verhelpen ; sommigen eisten voor de verlovings in hun diocees bepaalde plechtige vormen ad liceitatem (10) ; anderen gingen verder en stelden vormvereisten ad validitatem ; deze laatste praktijk werd echter door het centraal bestuur van de Kerk ten strengste afgekeurd.

11. Pas in 1880 werd een eerste toegeving gedaan en wel voor Spanje : in aansluiting op het aldaar bestaande gebruik, werd voor de geldigheid van de verloving een geschrift vereist. De evolutie ging verder in dezelfde lijn. In 1907 werd het algemeen dekreet «Ne temere» uitgevaardigd, waarin bepaald werd dat een verloving slechts kanoniekrechtelijk geldig zou

zijn, wanneer aan bepaalde vormvoorschriften (waaronder een geschrift) zou worden voldaan.

De inhoud van het dekreet werd later op punt gesteld en opgenomen in de Codex, in can. 1017 :

Par. 1 Matrimonii promissio sive unilateralis, sive bilateralis seu sponsalitia, irrita est pro utroque foro, nisi facta fuerit per scripturam sub-signatam a partibus et vel a parocho aut loci Ordinario, vel a duobus saltem testibus.

Par. 2 Si utraque vel alterutra pars scribere nesciat vel nequeat, ad validitatem id in ipsa scriptura adnotetur et alius testis addatur qui cum parocho aut loci Ordinario vel duobus testibus, de quibus in par. 1, scripturam subsignet.

Om kanoniekrechtelijk geldig te zijn moet het verlovingskontraakt dus op schrift zijn gesteld, met vermelding van datum en gelijktijdig ondertekend enerzijds door de partijen en anderzijds ofwel door de pastoor of de Ordinaris ofwel door twee getuigen.

12. In verband met de gevolgen die uit de aldus gesloten verloving ontstaan, zegt Par. 3 :

At ex matrimonii promissione, licet valida sit nec ulla iusta causa ab eadem implenda excuset, non datur actio ad petendam matrimonii celebrationem ; datur tamen ad reparationem damnorum, si qua debeatur.

De eerste verplichting die uit een geldige verloving ontstaat is de verplichting om het kontraakt uit te voeren, namelijk om het huwelijk binnen een redelijke termijn aan te gaan. De canon zegt evenwel dat deze verplichting niet in rechte afdwingbaar is. Dit staat wel in tegenstelling met de hoger beschreven opvattingen uit de vroegere geschiedenis waar men van een praktische afdwingbaarheid kon spreken (uitsluiting uit de kerkgemeenschap bij niet-naleving, verbod met een ander te huwen, *impedimentum publicae honestatis*).

13. De enige vordering die uit een kanoniekrechtelijk geldige verloving ontstaat, is een vordering tot schadevergoeding, indien daar aanleiding toe bestaat. Dit moet juist begrepen worden : het ongeoorloofd verbreken zelf geeft geen aanleiding tot schadeloosstelling ; alleen de schade geleden naar aanleiding van de verbreking komt voor vergoeding in aanmerking. Deze schadevergoeding kan bij ons zowel voor de burgerlijke rechtbank als voor de kerkelijke rechtbank worden gevraagd. Gezien de kerkelijke rechtbank (op dit punt) over geen dwanguitvoeringsmaatregelen beschikt, komen in verband met deze vergoeding praktisch geen betwistingen voor de kerkelijke rechtbank.

14. De formulering van de canon komt tegemoet aan de idee dat het huwelijk zoveel mogelijk vrij moet kunnen worden aangegaan. Al te strenge sancties op het verbreken van de verloving kunnen deze vrijheid belemmeren. Wellicht heeft de verloving en de verbreking ervan in onze tijd iets van haar vroegere maatschappelijke betekenis verloren. Anderzijds moet gezegd dat door de rigiede formulering in verband met de vormelijkheid van de verloving de kerkrechtelijke verloving bijna niet meer voorkomt. De regeling gaat als dusdanig praktisch aan de werkelijkheid voorbij. Ons inziens beklemt de huidige regeling te sterk de vormelijkheid van de consensus. Men wil er geen rekening mee houden dat deze consensus ook kan blijken uit een bepaalde situatie of een geheel van omstandigheden. De vroegere (soms te casuïstische regeling) kon misschien enige morele

bezwaren oproepen, maar had toch dit voordeel dat ze dichter bij de veelkleurige werkelijkheid trachtte aan te sluiten en oog had voor de feitelijke en juridische aspecten die een verlovingsituatie kan meebrengen. Door het verlovingsbegrip nu zo eng te beperken, geeft de canon de indruk aan de werkelijkheid en de juridische problemen die er verband kunnen mee houden, voorbij te gaan.

ROGER VERMAERKE

* * *

¹⁾ Zie De Smet, o.c., p. 3, voetnoot 1.

Ook Sehling, *Die Unterscheidung*, p. 20-21: «Später blieben die Ausdrücke: sponsa, sponsalia, bestehen, trotzdem an Stelle der sponsio die freie Consenserklärung trat.»

²⁾ Anné, o.c. p. 5-59.

³⁾ Anné, o.c., p. 87-136; vooral p. 121.

⁴⁾ Anné, o.c., p. 87: «Les arrhes de fiançailles se présentent au début comme une simple confirmation de la promesse de mariage, un accidentale negotii; elles se développent et deviennent un élément formel et essentiel des fiançailles solennelles.»

⁵⁾ Koncilie van Elvira, c. 54 (Ed. Mansi, *Amplis. coll. conc.*, t. II, kol. 14)

«Si qui parentum fidem fregerint sponsaliorum, triennii tempore abstineantur. Si tamen idem sponsus vel sponsa in gravi crimine fuerint deprehensi, excusati erunt parentes; si eisdem fuerit vitium et polluerint se, superior sententia servetur.»

⁶⁾ S. Sirice, *Epistola IV, ad Himerium* (PL, t. XXXIV, kol. 632): «De conjugali relatione requisisti si puellam alteri desponsatam alter in matrimonium possit accipere. Tale ergo connubium anathematizamus et modis omnibus ne fiat prohibemus, quia illa benedictio, quam nupturae sacerdos imponit, apud fideles cujusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur.»

⁷⁾ Zo bv. een verloving gesloten door de ouders van de minderjarige kinderen, waartegen achteraf door de kinderen niets wordt ingebracht.

⁸⁾ «Hujusmodi impedimentum est institutum ob publicam honestatem et ad vitandum scandala» (Sanchez, *Lib. VII, disp. LXXVII nr. 14*).

«Ratio vero inducendi impedimenti publicae honestatis justitiae, qua juris canonici conditores nostri moti fuerunt, consistit in externa et apparenti decentia, juxta quam inter fideles non videtur convenire ut illius uxor ea esse dicatur, quae fuit sponsa consanguinei, et e contra» (Pitonus, *Disc. eccl. 52, nr. 96 - don Gasparri, vol I, nr. 803*).

⁹⁾ «Docuit enim experientia satis quae pericula ferant ejusmodi sponsalia: primum quidem incitamenta peccandi, causamque cur inexpertae puellae decipiantur; postea dissidia ac lites inextricabiles.» (Dekreet *Ne Temere* waarover verder.)

¹⁰⁾ Zo bv. vinden we in een *Rituale* van het aartsbisdom Mechelen in 1649 een bepaalde ceremonie voorgeschreven: de verloving wordt gesloten voor de pastoor, die bij die gelegenheid een aanmaning geeft in deze zin: «vos serio admonea et requiro, ut intra quadraginta dis procedatis ad matrimonium jam promissum in facie Ecclesiae inter vos contrahendum. Et ne antea sub eodem tecto simul habitetis, aut carnale commercium mutuo habeatis.»